

Böröcz József

„Eurofehér” gőg és „piszkosfehér” sérelemérzet: A „rassz” – Európában

Absztrakt: E tanulmány a globális-posztkoloniális „rassz”-kritika kulcsfogalmai segítségével szemléli az európai identitáspolitikai jelenlegi strukturális átalakulását. Írásom a „Fehérséggel”, mint a morális-geopolitikai felsőbbrendűség iránti igény kinyilvánításával foglalkozik, amelynek meghatározó alkotóeleme a feltétel nélküli globális kiváltságok iránt megnyilvánuló történelmi és geopolitikai közegtől függetlenül fellépő igény, sőt követelés. A „Fehérség” megalapozatlan, megalapozhatatlan – így rendkívül ingatag és vitatott – identitáskategória. Olyan viszonyfogalom, amelynek magját változatlanok tételezik, és amely meghatározza a „Fehér” szubjektumnak a rajta kívül álló világhoz fűződő viszonyait („fensőbbrendűségét”). A tanulmányban végezetül két új fogalmat is bevezetek: egyrészt az „eurofehérséget” – melynek segítségével a „Fehérségen” belül egy magát „kulturális”/„rassz”-szempontból legfensőbbrendűbbnek állító csoport különül el a többi Fehér pozíciótól. Ennek ellentettje a – kelet-közép-Európa népei számára különösen releváns – „piszkosfehérség”, mely kategóriával illetett csoportok tagjait az „eurofehér” szubjektum silányabbnak, alacsonyabb rendűnek tekinti a „Fehérség” morális kváziközösségén belül.

Kulcsszavak: eurofehérség, feketeség, globális kiváltságakarás, identitáspolitikai, piszkosfehérség, „rassz”

Néhány évvel ezelőtt hallottam Budapesten egy előadást az európai roma közösségek életkörülményeiről, amelyet valamelyik skandináv egyetem kutatója tartott. A rendezvény után megkérdeztem az előadótól, miért került következtesen a „rassz”/rasszizmus/rasszista szavakat, ugyanis az én felfogásomban az általa elmondottak tankönyvi illusztrációi voltak e fogalmaknak. Erre a következőt válaszolta: „Nálunk Európában nincs „rassz”. Az egy amerikai fogalom.”

A válasz első felét viszonylag könnyű cáfolni!. Gyakorlatilag bármely európai focimeccs nézői ismerik a jelenséget, hogy amikor nem-„Fehér” „rasszba tartozóként”² azonosított (Bentson 2019; Greig 2020; Harris 2019) játékoshoz kerül a labda, a szurkolótábor egy része „szűnni nem akaró” (Greig 2020) „majomhuhogásba” kezd.³ Nagyon nehéz más-ként értelmezni e szokást, mint egyfajta nyers, biológiai rasszizmus megnyilvánulását a nyilvános térben. Olyannyira így van ez, hogy az egyik vezető olasz labdarúgócsapat szurkolóinak kemény magja nemrég nyílt levelet küldött csapatuk egyik, újonnan leigazolt szupersztárjának, aki aggodalmát fejezte ki rigmusaikkal kapcsolatban. Ebben elismerték a huhogás tényét, de visszautasították a „rasszizmus” vádját, mondván: Olaszországban nincsen rasszizmus, a majomhuhogással pedig kizárólag az a céljuk, hogy „összezavarják az ellenfelet” („Inter Fans”... 2019). Mindez rímel arra az ismert megfigyelésre, mennyire alulreprezentáltak a kisebbségek a nemzetközi sportélet, így az európai labdarúgás vezető pozícióiban is (lásd például Bradbury 2013). A játékosok dehumanizálása a sportpályán olyannyira elterjedt dolognak számít, hogy két észak-németországi klub is az „antirasszizmust” illetve a „náciellenességet” helyezte identitásmarketingje középpontjába. A futballklubok mögött nem sokkal lemaradva még az Európai Bizottság is napi-rendre tűzte azt a jelenséget, amit a főáramú liberális politikai gyakorlatban „a rasszizmus problémájaként” szokás tárgyalni (Európai Bizottság 2019; Gachet é.n.; Mijatovic 2021) – ezzel jelezve, hogy, bár politikailag igencsak kellemetlen a dolog, gyökerestül kiirtani nem képes.

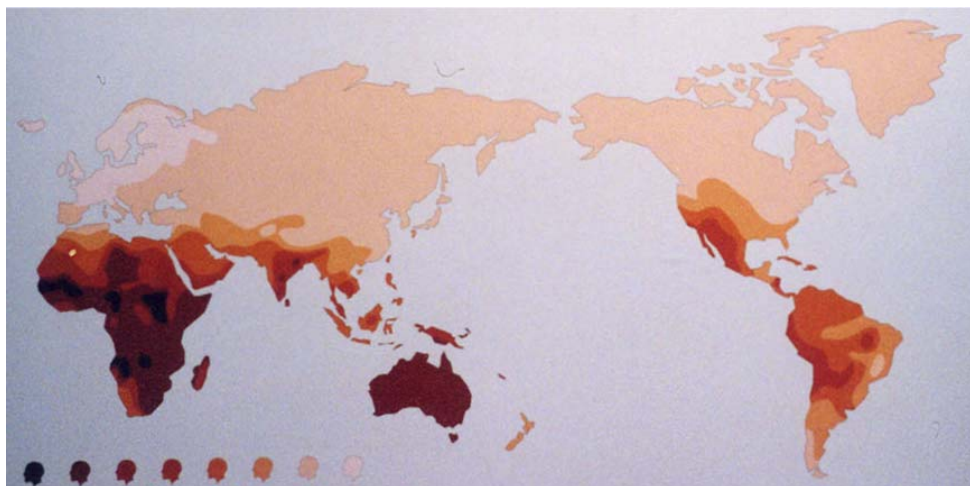
A tanulmány részben akkor készült, amikor szerzője Senior Fulbright Fellow volt a Varsói Egyetem szociológiai intézetében.

1 Az állítás második felére később még visszatérünk.

2 A „Fehér” szót mindvégig szimpla idézőjelek között használok, utalva arra, hogy itt valamiféle privilégium-igény megfogalmazásáról van szó, nem pedig valaki bőrének a leíró jellegzetességéről. A „rassz”-terminust, amelyet távolságtartással kezeltek, kettős idézőjelek közé teszem. A korábbi magyarországi szóhasználat lényegében szinonimaként kezelte a „faj” és a „rassz” kifejezéseket. Az elméleti igényességre való törekvés arra indít, hogy kerüljem ezt az egybecsúztatást, s másokat is erre bíztassak. A szociológiai nyelv sokat nyerne azzal, ha a „faj” szót a latin-alapú angol „species” magyar megfelelőjeként használnánk (ld: „emberi faj”), míg az emberi fajon belüli különbségtételi kísérletekre az angolban, a franciában vagy a németben használt „race/rasse/Rasse” kifejezéseket „rasszként” fordítanánk magyarra, s ekként használnánk. (A szerző jegyzete a magyar változathoz.)

3 A jelenség megjelent a magyar labdarúgószurkolók körében is, ld. pl. „Rasszistagyanús magyar szurkolók miatt vizsgálódik az UEFA”, *hvg.hu*, 2021. június 20, https://hvg.hu/sport/20210620_Rasszistagyanus_magyar_szurkolok_miatt_vizgalodik_az_UEFA, „Az angol szövetség a magyar szurkolók rasszista megnyilvánulásainak kivizsgálását kéri a FIFA-tól”, *Népszava* 2021.09.03. https://nepszava.hu/3131135_az-angol-szovetseg-a-magyar-szurkolok-rasszista-megnyilvanulasainak-kivizgalasat-keri-a-fifa-tol.

1. kép. A bőrszín természetes kiválasztódása (Sélection naturelle de la couleur de la peau), tabló a Musée de l'Homme demográfiai kiállításán, Párizs, 1990-es évek közepe, fotó (c) Böröcz József

Az 1. képen látható fényképet az 1990-es évek közepén készítettem. A kép a *Musée de l'Homme*, vagyis az – azóta „átalakított” (Grognet 2015; Lebovics és Boëtsch 2018) – párizsi történeti „és biológiai” antropológiai múzeum – a francia gyarmati tudományok⁴ e szentélye – akkor állandónak szánt (azóta bezárt), „A bőrszín természetes kiválasztódása”⁵ címet viselő humádemográfiai kiállításának egyik nyitó tablója volt. A kép a szimbolikus erőszaknak legalább három különféle formáját követi el. Mindhárom a valóság komplexitásának radikális csökkentését valósítja meg.

- E világtérkép nyolc egymástól elkülönített, egyre sötétebb színek kategóriába szuszakolja bele a bőrpigmentáció számtalan empirikus változatát (lásd a test nélküli, jelmagyarozatként szolgáló, stilizált fejrajzokat a kép bal alsó sarkában). A „Bevezetés a szociológiába” kurzusok nyelvén szólva a kép alkotói a nemhierarchikus, folytonos empirikus valóságra egyfajta, meglehetősen kezdetleges, ordinális skálát erőltettek rá.⁶ A diszjunkt (egymással átfedésben nem levő) kategóriák emberiségre alkalmazása, az emberi „populációk” ordinális skálába „rendezése” nyíltan ellentmond mindannak, amit – mondjuk az 1990-es évek közepén – már bőven tudni lehetett a genetikailag egyöntetű, elképesztően bonyolult összefüggésrendszerekben, milliárd szálon összekapcsolódó emberi sokszínűség tudományos ábrázolásának szabályairól.

4 Az olvasó előtt talán nem teljesen ismeretlen Sarah Baartman, a fiatal khoikhoi nő esete, akit csak azért hurcoltak el a gyarmati uralom alatt álló Dél-Afrikából, hogy anyaszült meztelenül, furcsa kiállítási tárggyá redukálva Nagy-Britanniában és Franciaországban különféle szörnyshow-k mutatványosai mutogassák (Maseko 1998). Baartman 1816-ban, 26 éves korában halt meg. Földi maradványai a *Musée de l'Homme* tulajdonába kerültek, amelyet gyakran bíraltak (Quereshi 2004, Scully és Crais 2008) amiatt, hogy durva kezeletést követ el a nővel szemben azzal, hogy egyes testrészeit preparált formában közszemlére teszi. Végül a dél-afrikai állam az apartheid rendszer felszámolását követően visszaszerezte és méltó temetésben részesítette (lásd például Saartjie Baartman... 2002).

5 „La sélection naturelle de la couleur de la peau.”

6 Az ordinális skála abban különbözik a nominálistól, hogy hierarchiába rendezi az elemeket, ahol „f(x) monoton növekvő függvényt jelöl” (Stevens, 1946: 678, 1. táblázat).

- A térkép egyetlen árnyalattal jelöli bármely adott helyen élő népcsoportok bőrszínét. Valamely, adott esetben igen széles skálán szórt eloszlás – így a bőrpigmentáció – sokféleségét egyetlen értékkel jelölni anélkül, hogy akár csak utalást ne tennénk az adott kategórián belüli szórás jelenségére és mértékére – ez zavarba ejtőn kezdetleges szakmai hiba, legalábbis a tudományos valóságrepresentáció mesterségének 20. század végi normái szerint. A tárgyilagos szemléletben e ponton az a benyomás alakulhat ki, mintha a tábló a nyugat-európai gyarmattudományok valamely korábbi korszakából maradt volna ránk. S valóban: a globális térre vetített „rassz”-osztályozás múltjának, a globális „színekód” koloniális hagyatékának mégoly felületes ismerete is elegendő ahhoz, hogy érzékeljük, ez az 1990-es évek közepi megjelenítés döbbenetes hasonlóságot mutat⁷ azokkal az európaiak által konstruált világrepresentációkkal, amelyek a gyarmati tudományok csúcsra járatott formájának, a fasiszta korszak „rasszdoktrínájának” (Taylor 1988) lényegét alkották.⁸
- Az ábrázolás a legvilágosabb bőrszínkategóriát (nevezzük *Rózsaszínek*) – amelyet az összes többinél áttetszőbb, és így hihetetlen morális-szemiotikai erővel⁹ bíró színeként jelenít meg, így azt téve meg jelöletlen¹⁰ vonatkoztatási pontként¹¹ a térkép összes többi „bőrszíne” számára – egyetlen élesen körülhatárolt, egybefüggő geopolitikai térre, Európa egy meghatározott térségére korlátozza.

7 Az itt rendelkezésemre álló hely hiánya miatt nem tudom rekonstruálni azt a sajátos intellektuális-politikai utat, amelyen végighaladva az emberiség „rasszdoktrínájának” képi világa – amely az 1920-as és az 1940-es évek között Olaszországban volt népszerű – a *Musée de l'Homme* „demográfiai” kiállításán megjelenhetett, az 1990-es évekbeli kiállítás létrehozói pedig nincs közelebbi információm. Az általam felvázolt gondolatmenet ezért nem megy tovább a két projekt közötti döbbenetes hasonlóság megállapításánál.

8 A *Musée de l'Homme*-ban az 1990-es évek közepén kifüggesztett tábló által bemutatott világtérkép gyakorlatilag megegyezik a világnak azzal a „rassz”-ábrázolásával, amely Renato Biasuttira (1878–1965) munkásságát jellemezte. Biasutti a Mussolini vezette Olaszország egyik vezető „rassz”-geográfusa volt. Erre vonatkozó elmélyültségéről és ambícióiról különösen az 1940 és az 1960-as évek közepe között olasz és angol nyelven is több kiadást megért, *Le Razze e Popoli della Terra* (A Föld rasszai és népei) című főműve tanúskodik. Amint a *Le Razze e Popoli*-ből kiderül, Biasuttit – az emberi sokféleséggel kapcsolatos, nyíltan fasiszta elképzelések részeként – az olyan biológiai vonások vagy mutatók globális „eloszlása” is igen érdekelte, amilyen a bőrszín, a szemszín, a koponya formája vagy a koponyaindex. Biasutti könyvéről részletes – és fölöttébb lelkes – elemzést írt Corrado Gini (1942), akiről a társadalomtudósok által ismert Gini-koefficiens elnevezték. Biasutti egyértelműen önként és annak támogatását élvezve működött együtt a Mussolini-rezsimmel. Elképzeléseire Emanuel Rota (2013) is az „olasz fasiszta afrikánizmus” „rassz”-változataként tekint, ám Biasutti nyíltan sosem támogatta a faszimust. Ezzel szemben Gini lelkesen, büszkén és nyíltan fasisztának vallotta magát (Gini 1927), és Benito Mussolini egykori szövegírójaként is számon tartották (Melegh 2017). Gini olyannyira elkötelezte magát a „rasszdoktrína” mellett, s „Fehér” ideológusként olyannyira tartott a „népességcsere veszélyétől”, hogy például a „The Italian Demographic Problem and the Fascist Policy on Population” (Az olasz demográfiai probléma és a fasiszta népesedéspolitikai) című írásában azt fejtegeti, hogy „minden fehér rasszú országban [...] a születések száma meghaladja a halálozásokét” (Gini 1930: 692). Amint arra Melegh Attila rövid rekonstrukciója (2017: 316) rámutat, a földrajzi tér és a regionalizmus iránti újjáéledt érdeklődés, illetve annak hangsúlyozása, hogy a demográfiai adottságokat nemzeti erőforrásokként kell kezelni, a két világháború közötti olasz fasiszta tudományosság két, egymással kéz a kézben járó vonása volt.

9 Lásd különösen a „The Politics of Normality” (A normalitás politikája) című fejezetet in Zerubavel 2018.

10 A jelölt és a jelöletlen közötti különbségtétel – amely Jakobson megfogalmazásában azt jelenti, hogy „[egy] korrelációnak csak az egyik tagja tekinthető tevőlegesen módosítottnak és pozitíve egy bizonyos jelölés birtokosának, míg a másikat egyszerűen az e jelölés hiánya és a passzív módosítottság jellemzi” – 1930-ban Roman Jakobson és Nyikolaj Trubeckoj levelezésében jelent meg először (lásd Trubetzkoy 1975). A kérdés további kifejtését lásd például Waugh 1982, Brekhus 1998, Vives 2011, Thurman 2019.

11 Linda Waugh a jelöletlent mint vonatkoztatási pontot a következő szemléletes példával világítja meg: „a jobbkezes ollót egyszerűen csak *ollónak* hívjuk, ezzel szemben a balkezes ollót *balkezes ollónak*” (Waugh 1982: 314).

2. kép. A bőrszín természetes kiválasztódása (Sélection naturelle de la couleur de la peau),
tabló egy részének nagyítása, Musée de l'Homme, demográfiai kiállítás,
Párizs, 1990-es évek közepe, fotó (c) Böröcz József

A Rózsaszínség „Birodalmának” – melyet a tabló készítői a legvilágosabbra pigmentált epidermiszű emberek vélt földrajzi lakhelyével azonosítanak (lásd a 2. képet) – limesze Franciaország déli határától észak-északnyugati irányban terjed. Szekfűszínbén pompáznak a Brit-szigetek, Izland és észak-Európa nagy hányada – ám a Skandináv-félsziget északi partvidékétől az Urál északi részéig húzódó terület már nem (így az északi sarkvidéket benépesítő számi közösségek hazája már sötétebb színt kapott). A Rózsaszínű Birodalom mezsgyéje ekkor éles kanyart vesz, délnyugati irányban átszeli észak-közép-Európa jelentős részét, megérkezünk az olaszországi „észak” és „dél” közötti képzeletbeli választóvonalhoz, majd utunk Franciaország földközi-tengeri partvidékén ér véget.¹²

E séma szerint a Rózsaszínség igen kivételes vonása az emberiségnek: egyedi kivétel, egybefüggő pigmenthiányos folt a bolygó testén. Természetesen beletartozik Franciaország, így az a pont is, ahol a *Musée de l'Homme*¹³ látogatója feltehetőleg éppen áll, midőn épp a „bőrszín természetes kiválasztódásáról” szóló tabló üzenetét szívja magába.

A kép alkotói nem tartották fontosnak elmagyarázni, vajon mi is lenne a célja e gyakorlatnak – hacsak nem az egyének bőrfelszíni különbségeinek mint „tudományos” témá-

12 A francia közegben ehhez hasonló további térképek találhatóak itt: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/eb/Global-map-of-skin-pigmentation-levelsThis-map-based-on-the-work-of-the-geographer-R.png.jpg>. Ezek mindegyikét szemlátomást Renato Biasutti ihlette (lásd a 7. lábjegyzetet), <http://feobus.centerblog.net/1593297-Couleur-de-la-peau>, vagy <https://images.app.goo.gl/9JY9pLSEquRgG9XE8>, és itt is ugyanaz: <https://www.bluejean.fr/mysteres/couleur-de-peau.php>.

13 Az ember múzeuma (kiemelés tőlem).

nak a meghatározása, naturalizálása és normalizálása –, méghozzá úgy, hogy e változók „mélyebb”, morális és szociokulturális jelentéseket hordozzanak. Mivel nem tudok hihető tudományos magyarázattal szolgálni arra a kérdésre, hogy az emberiség e bőrszín szerinti térbeli megoszlása egyáltalán miért kéne, hogy érdekeljen bennünket – különösen egy *társadalomtudományos* kiállítás részeként –, a világ komplexitásának e bőrárnyalat-redukcionista, biokulturális képét kiváltképp árulkodónak találom. A kiállítás alkotói szemlátomást az emberi lét rejtett „valóságát” vizsgáló tudomány fő tárgyának tekintették az olyan felszínes jelenségek, mint a „rassz-különbségek”, köztük kiemelt módon a bőrszín szerinti eloszlás vizsgálatát.

A bőrszín világtérképét az emberiség biokulturális *felosztására* (*splitting*, Zerubavel 1996) irányuló, áltudományos gyakorlat ikonikus megjelenési formájának tekintem tehát, amelynek célja egyfajta kezdetleges, biokulturális „világkép” népszerűsítése. Azt is mondhatnánk, valamiféle *felosztási gerjedelem* eredményét látjuk abban, ahogy sem nem hét, sem nem kilenc, épp nyolc elkülönített csoportba sorolták az emberiség egészét. A felosztási láz ugyanakkor valamiféle *skatulyába gyömöszölési* (*lumping*, Zerubavel 1996) *hevülettel* is párosulhatott, hiszen, ha egyszer a bőrszínvariánsok aprólékos vizsgálata volna a cél, fölöttébb meglepő, hogy a tipológia figyelmen kívül hagyja, egyetlen árnyalattal „fedile” a nyolc bőrszín-kategória mindegyikén belüli sokféleséget. Ráadásul az áltudományos felosztás, a skatulyázási játszma olyan – objektívnak beállított – emberi különbségek hierarchiájához vezet, ahol a bőrszínre való utalás fő funkciója: álcázni a mögötte meghúzódó szimbolikus erőszakot és reprezentációs önkényességet.

De akármennyire leegyszerűsítő, álobjektív, áltudományos eljárásról legyen is szó, nehéz volna eltúlozni a hatást, amelyet e „rasszlogikát” követő felosztás-skatulyázás a *mainstream* nyugat-európai tudósok, kutatók és tágabb értelemben az értelmiségiek gondolkodására gyakorolt – akik az eszmék világában talán még a gazdasági egyenlőtlenségeknél is szélsőségesebben kivételezett helyzetből gyakorolják globális mintaadói hatalmukat. Ahogy e logika egyfajta „természetföldrajzi” fixációval nyugat-Európához rögzíti a „Fehér” identitást, s ahogy hangsúlyozza a „Fehérség” elkülönültségét¹⁴ az összes többi „bőrárnyalattól”, látni véljük az európai szubjektumot, amint mintegy felkészíti magát, hogy – ha csak gondolatban is – felfedező expedícióra induljon „az ismeretlenbe”, a világ Nyugat-Európán kívüli tengerein és szárazföldjein.

Az emberiség „bőrszín csoportokra” osztásának óriási tehát a jelentősége a nyugat-Európa-központú, globális érvényességűnek szánt morális geopolitika szempontjából is. Azzal, hogy a bőrárnyalat-világtérképet a kurátorok a *Musée de l'Homme* „humándemográfiai” kiállításának bejáratánál helyezték el, egyfajta „rassz-GPS”-t, a globális tájékozódást segítő segédeszközt adtak a nézőknek. Az ebben kódolt világtérkép már-már az együgyűségig kezdetleges, ám annál egyértelműbb struktúrát kínál. Az illusztráció készítői explicitté és vizuálisan is megragadhatóvá tették az állítólag megváltoztathatatlan, mélyontológiai különbség implicit üzenetét. A hatás nyomban érzékelhető, s a zsigerekbe hasít.

14 A „Fehérség”, az Európaiság és a Kereszténység hármásának „egybeolvadásáról” lásd többek között Bonnet 2008.

Gyakran ütközünk hasonló reprezentációs mintákba a nyugat-európai nyilvános kultúrák nem tudományos szeletében is. Vegyük például a *Focus* nevű, népszerű német magazin *Fitnessz és Egészség*¹⁵ című különszámát, amely szokásos tippekkel látja el az olvasókat¹⁶ (Liebich 2010) arra vonatkozóan, hogy hogyan ajánlatos óvniuk bőrüket a Nap káros sugaraitól. Az illusztráció (lásd 3. kép) a bőrszínek osztályozását tárja az olvasó elé (ehhez itt is test nélküli emberi fejeket hívnak segítségül, akárcsak a korábbi illusztrációban, lásd az 1. és 2. képen) – melyet „A különböző bőrtípusok” névre kereszteltek el.¹⁷ A bőrpigmentációt bemutató skálát itt nem nyolc, hanem csupán négy – értelemszerűen szintén ordinális skálán elhelyezett – kategória alkotja.

3. kép. „A különböző bőrtípusok”

Forrás: Focus Fit und Gesund, 2021, 1: 32.

Az eddigiek alapján talán nyilvánvaló, hogy az emberi bőrszín-variánsok *Fitnessz és Egészség* használta osztályozása nemes egyszerűséggel figyelmen kívül hagyja az emberiség azon többségének bőrnnyalatait, melynek tagjai jogi, történeti, művészeti vagy érzelmi értelemben ugyanúgy részei, adott esetben állampolgárai is lehetnek Németországnak,

¹⁵ A *Focus* a legsikeresebb időszakában több mint 800 000 példányban kelt el, vagyis elérte Németország lakosságának legalább 1%-át. De még 2020-ban, vagyis a nyomtatott sajtótermékek piacának világméretű összeomlását követően is 250 000-es eladási számmal büszkélkedhetett. <https://www.statista.com/statistics/417106/focus-magazine-paid-circulation-germany/>.

¹⁶ „Fit und Gesund”.

¹⁷ „Die unterschiedlichen Hauttypen”.

az oly sokat tárgyalt német „Volk”-ról (Goertz 1997; Plumy 2007; Schilling 2015) nem is beszélve, ahogy az osztályozásban szereplő bőrárnyalatú emberek. Evidens, hogy embertársaink jelentős részének bőrtónusa kimaradt ebből az osztályozásból. A *Focus Fitnessz és Egészség* különszámának szerzői az emberiség még töredékesebb áttekintését nyújtják, s így a *Focus* által a német középosztálynak kínált, kirekesztés általi túlegyszerűsítésben rejlő szimbolikus / reprezentációs erőszak foka még a *Musée de l’Homme*-ban kifüggesztett tabló által használt „tudományos” tipológiáét is felülmúlja.

A *Focus Fitnessz és Egészség* különszáma négy eltérő „bőrtípust” különböztet meg, így jelöli őket: „nagyon világos”, „világos”, „világosbarna”, illetve „barna”.¹⁸ Szembetűnő (Ginzburg 1989), hogy az empirikusan létező emberi bőrszínváltozatok mely árnyalatai maradtak ki az ábrázolásból. Talán nem meglepő: azok, amelyek legtávolabb esnek a Rózsaszín pólustól. A fókuszban (elnézést a szójátékért) tehát a „világosabb”-bőr-mint-„alaptípus”¹⁹ jelenik meg, ezek tartoznak az implicit módon normalizált bőrárnyalat-kategóriák körébe.²⁰

Mindennek globális eredője, hogy a „Fehérként” azonosított nyugat-európai szubjektum (1) fölöttébb kétes érvényességű hierarchiába rendezi a Föld összes népcsoportját, (2) önmagát helyezi ezen mondvacsinált hierarchia csúcsára, (3) e gyerekes modellt objektív igazságként tálalja, és (4) az egész eljárást, ideértve mindenekelőtt azt, hogy magát az emberiség globális hierarchiájának csúcsán helyezi el, tökéletesen nyíltan, büszke tartással teszi. Ezáltal (5) a „Fehérséget” – merőben önkényes módon – „az” emberi nem, az embermivolt színekdochéjelölőjévé teszi. A „Fehérség” így a nem-„Fehér” emberek, a Mások számára kínált mestertervként lép működésbe.²¹

Geopolitikai vonatkozásban a „rassz”-kategorizáció kognitív rezsimjei morális, ideológiai és érzelmi eszközök. Mederbe terelik és irányítják a nyugat-európai cselekvők Másokkal kapcsolatos magatartását nyugat-Európán belül és kívül. Jórészt arra szolgálnak, hogy létrehozható és fenntartható (Griffin és Braidotti 2002) legyen valamiféle, állítólagos mélyontológiai „rasszkülönbözőség” fantomja.

Akárcsak valami morális fejfájás-csillapító, annak a kognitív és érzelmi diszsonancia-érzésnek a gyötrelmeit csökkentik, amely egyfelől a nyugat-európai „Jóság” – definíció szerint, magától értetődően érvényesnek vélt – történelem feletti konstansára vonatkozó igénybejelentésük (Böröcz 2006; Burton 2007; Dzenovska 2013), másrészt a gyarmati népirtás, a tökefelhalmozás konkrét történelmének e kulcsmozzanata között feszül.

18 „Sehr hell,” „hell,” „hell braun” és „braun.”

19 Ez szinte szó szerint megegyezik azzal a magyar köznyelvben és a magyar nyelvű társas médián terjedő rasszista képlettel, mely szerint „az ember színe a fehér”.

20 Természetesen a nyugat-európai nyilvános kultúrában a világos bőrszínárnyalattal mint „alapvető” bőrtípussal nemcsak a *Focus Fit and Healthy* mellékletében olvasható bőrápolási tanácsok között találkozhatunk. Az emberi bőrszín változatosságának ez az önkényes és erőszakos, színekdochikus ábrázolása, amely a „világosabb” bőrszín irányában torzít, jól egybecseng többek között azokkal a franciaországi vitákkal, amelyek akörül a száználmas megjegyzés körül robbantak ki, mely szerint a nemzeti labdarúgó válogatott „túlságosan fekete” volna. A „kérdést” legelőször a szélsőjobboldal tűzte napirendre, majd az egész politikai spektrumon végigsöpört – olyannyira, hogy még egy szocialista politikus is részt vett a vitában (Beaumont 2007; Thompson 2015), és nagyjából csak mostanra, két évtizednyi heves vitát követően látszik elcsendesedni (Robins-Early és Clavel 2018).

21 Gurinder Bhambra (2017) szociológus „módszertani fehérségnek” nevezi e jelenség megjelenését a társadalomtudományokban.

A „rassz”-kategorizálás, s benne a „Fehérség” fantomja végső soron szorongásenyhítő, tudatmódosító szerként tört be az identitás- és másságrepresentációk „piacára”. Áfium volt, amely a nyugat-európai ön-megkérdőjelezés és büntudat akut tüneteit enyhítette a globális gyarmatbirodalmak miliójében azáltal, hogy egyfajta, külső megjelenési jegyekben foglalt, kisebbségi komplexus mélyen biokulturális mintázatát véste bele az emberiség többségét alkotó *Másikról* alkotott képzetek sorába.

Frantz Fanonnal szólva: a nyugat „epidermalizálta” (Sardar 2008: xiii; Irizarry és Raible 2014, Fanon 2008 [1952])) – a Másikat, az emberiség „Fehérségből” kirekesztett csoportjainak tagjait. A Másikra rátolt, állítólagos alacsonyabbrendűségi létérzetet a gyarmatosítók tudatosan a gyarmati elnyomás, a világ Európán kívüli tájain végzett népiirtás és arcátlan fosztogatás megkönnyítésére, a világ – s benne főképp önmaguk – előtti legitimálására találták fel és alkalmazták széles körben. A „Fehérséget” alapul vevő „rassz”-ideológiák végső soron az emberiség nyugat-Európa-központú, „körkörös” értékrangsorában nyertek kifejezést, s váltak időtálló mintává. A különféle népcsoportok globális „értéke” könnyedén kiszámítható e kognitív sémában: egyszerűen a nyugat-Európától – mondjuk a Trocadérótól (a *Musée de l’Homme* előtti tértől) – mért távolság reciprokát kell venni.

A „rassz”-kogníció segítségével a nyugat-európai szubjektum kevésbé boldogtalannak, kevésbé értéktelennek, kevésbé elidegenedettnek, s talán még kicsit kevésbé erkölcstelennek is érezhette magát – még a gyarmatosítás kontextusában, vagyis még abban a helyzetben is, ahol a gyarmatosító társadalom által teremtett és megélt társadalmi viszonyok legszembeötlőbb alkotórésze, anyagi alapja a Másik elképesztő mértékű szenvedése volt. A „rasszkogníció” tudatmódosító szerének hatására a Másikat gyarmatosító, a Másokat minden erkölcsi igazolás nélkül leigázó, globális erőforrásrablásra szakosodott szubjektum akkor is csökkenteni volt képes elkerülhetetlenül fölmerülő, kínzó önvádját, ha – „amúgy” – pontosan tudta, a Másik szenvedése éppen az ő saját gyarmatosító mivoltából, gyarmati tetteiből fakad. A „rasszkogníció” így évszázadokon át kulcsszerepet játszott a gyarmati elnyomásban, hiszen normalizálta a „Fehér” szubjektum kivételezett pozícióját – olyan társadalmi helyzetben, ahol a kölcsönös elismerésen, megbecsülésen és tiszteleten alapuló társadalmi viszonyokat saját szellemi terméke, a Másság-lealacsonyítási mintázat tette lehetetlenné. A gyarmatosító nyugat-európai szubjektum a gyarmatosítással kapcsolatos felelősség fölvetését, az érdemi számonkérés bármely formáját próbálta így eleve, „már mindig” akadályozni, végső soron lehetetlenné tenni. Fanon (2008 [1952]) „a bűnösség rasszok közötti újraelosztásának” nevezte²² ezt az eljárást.

A gyarmati másság gyakorlatának morális vetülete (Chatterjee 1993, Mignolo 2002) a következő volt: a „Fehér” önazonosság-tudatban létező nyugat-európai Rózsaszín szubjektum mintegy megszemélyesítette az „Európa” nevű, amúgy fölöttébb elvont morális tárgyat, s „Európát” „a gyarmati uralom alá hajtott világgal élesen szembenálló”, látszólag földrajzi kategóriaként határozta meg (Berger 2017: 17, idézi Kaelble 2013), valóságos globális „rassz-munkamegosztást” (Quijano 2000: 535) hozva így létre.

A kognitív „rasszrezsimek” közös elemei tehát a következő, egymással összefüggő feltevésekben ragadhatók meg:

²² Fanon rámutat, „a gyarmati elnyomás és megszállás eszközeként a gyarmatosítás során hogyan osztották meg és fordították egymás ellen [a társadalom] rassztagyakká tett tagjait” (Al-Saji 2019: 480).

1. Az emberiséget véges számú, kívülről diszjunkt (azaz egymástól elkülönülő), belülről homogén „csoportok”, „populációk” vagy szélsőséges esetben „rasszok” alkotják.
2. E „csoportok” / „populációk” / „rasszok” „tudományosan” egymáshoz képest alá- és fölérendeltségi viszonyba rendezhetők, ekként értelmezhetők.
3. Az így létrejövő morális hierarchia konstans, amely független minden társadalom-történeti kontextustól, kritériumtól vagy az összehasonlítás céljától.
4. E történelmietlen / történelmi közegéből kiragadott hierarchia „alapjául” a bőr pigmentáltsága, a testalkat vagy a „csoportok”, „népességek”, netán „rasszok” egyéb látható, testfelületi „jellegzetességei” szolgálnak.
5. Az így elképzelt hierarchia abszolút csúcspozícióját kivétel nélkül a *már mindig* (always already), mindörökké odaragasztott „Fehérség” *morális* kategóriája foglalja el. Az álempirikus hierarchia lényege tehát az alacsony bőrpigmentáció-szint, vagyis a már említett Rózsaszínség átmozgálásának, erkölcsi dicsőítésének vágya. Ugyanezen képzelt hierarchia alján pedig – ugyancsak *már mindig* adott, örökre kijelölt módon – ennek ellentettjét, a „Feketeséget” leljük.

Természetesen e feltevések mindegyike reflektálatlan tévképzet és brutális, embertelen hazugság. Felfogásomban ez az öt feltevés így, egyetlen csomagban adja a *rasszizmus* definícióját.

Már-már közhelynek számít a téma szakirodalmában, hogy a „Fehérségben” foglalt biokulturális fennsőbbrendűség-állítás „együtt jár” egy sor kiváltságvágyakkal. Fő funkciója, hogy már-már akadálytalan hozzáférést biztosítson e kiváltságokhoz.

Nézetem szerint fontos elméleti lépés volna, ha e megfigyelést a visszájára fordítanánk, s közelebről megvizsgálánánk az így kialakuló oksági összefüggésrendszert. Ahelyett, hogy a „Fehérséget” olyan, *már mindig* létező fennsőbbrendűségigény-bejelentésnek fognánk fel, amelyhez – mintegy „mellékes” következményként – bizonyos járulékos kiváltságok is „társulnak”, azt kérdezem, nem juthatunk-e új, lényeges észrevételekhez, ha úgy értelmezzük a „Fehérséget”, hogy ennek lényegéhez tartozó, elsődleges alapeleme a kiváltságvágyak mozzanata. A „Fehérség” e fogalmi keretben olyan epidermalizált, morális-geopolitikai fennsőbbrendűség-követelést jelentene, amelynek központi, meghatározó eleme a *feltétel nélküli, kollektív globális kiváltságok* iránti, történeti összefüggéséből kiragadott, *morális-geopolitikai igény*. A bőrszín tonalitásának empirikus tényeiből tudományos eszközökkel – azaz: rasszista háttérfeltevések nélkül – aligha volna levezethető bármelyik „színkategória”, így a „Fehér” szubjektum globális kiváltságérvényesítése. Sokkal inkább úgy áll az összefüggés, hogy a globális kiváltságok feltétlen igénye, ellenállhatatlan vágya az elsődleges „mozgató”. E privilégiumigény keresi – s „találja” – meg a bőrszínre vagy a külső megjelenés egyéb elemeire vonatkoztatott, minden észszerűségen és az önkontroll minden formáján túlmenő tipológiában a globális morális geopolitikai céljainak megfelelő, áltudományos ürügyet. A „Fehérre” normalizált Rózsaszín elem általa képes átlényegülni a szélsőséges előjogkövetelés hordozójává, hogy az adott (bőrárnyalat-) spektrum egyik végletén helyezkedik el. Így varázsolódik egyfajta krónikus pigmenthiány-állapot – mégoly hamis, de annál inkább létező – privilégiumkövetelési „jogcímmé”.

A globális gyarmati rendszer nagy, formális szervezeti struktúráinak második világháború utáni összeomlásával az, amit Quijano (2000) a kolonializmus globális „rassz-munkamegosztásának” nevezett, nem megszűnt, hanem az addigra megszilárdult „rassz”-kód mintázatát leképező globális, szupraállami kiváltság- és előjog-megoszlássá alakult. E kognitív rendszer mögött továbbra is a totális erőszak elnyomó működése áll, ám ez a minden korábbinál intenzívebben integrálódó globális kereskedelmi, pénzügyi, hadászati, technológiai stb. rendszerben diszpergált, szórt formában jelenik meg. A gyarmati elnyomás helyét a globális imperializmus közegszerű erőszakmechanizmusa vette át. A „Fehérséget” – mint magától értetődő előjogkövetelést – felfoghatjuk a rendszer egészét átfogó, globális imperialista erőszak kognitív-ideológiai fegyvernemének is. A „Fehérség” így meghatározott fogalma segítségével már könnyebb megérteni az egykori gyarmatosító „Fehér” nyugat-európai szubjektumra a második világháború utáni gyarmati felszabadító mozgalmak sikere, a volt-gyarmati társadalmak függetlenségének kivívása után zúduló kiváltságok özönét, s képesek lehetünk megfelelő kontextusba helyezni, megérteni a „rassz”-kogníció fennmaradását – sőt, bővített újratermelődését – több nemzedékkel a gyarmatbirodalmak összeomlását követően is.

A „Fehérség” megalapozatlan, meg nem érdemelt – ebből fakadóan alapvetően ingtag, örökké vitatott – identitáskategória. Nemcsak azért az, mert egy nyilvánvaló áltudományos sarlatánság ismételtetésével makacsul tagadja az emberiség alapvető egységét, hanem döntően azért, mert a „Fehérségben” rejlő magasabbrendűség-követelés vonzereje a társadalmi, gazdasági, politikai, morális, esztétikai, pszichológiai stb. kiváltságok egyenlőtlen globális eloszlásából fakad. Ez azonnal szembeütő, ha *longue durée* perspektívából tekintünk korunk „rassz”-diszkriminációtól minden korábbinál inkább átítatott, kapitalista világgazdaságára.

A „Fehérséget”, Ziauddin Sardar Fanon-értelmezéséből (2008: xiii) kiindulva, a kisebbségi komplexus *fordított epidermalizálásaként* (*obverse epidermalization*, ld. még Stephens 2016) értelmezhetjük. A gyarmati viszonyok között a gyarmatosító morális erőfeszítésének egyik központi eleme, hogy bőrárnyalat-alapú kisebbségi képzetet erőltet rá a gyarmatosított szubjektumra. A rendszer lényege, hogy a gyarmati viszonyok tartós fennmaradása közepette nemcsak a gyarmatosító, hanem a gyarmatosított „oldal” is „fertőzötté” válhat a gyarmati múlt mentális örökségével, így a kisebbségi komplexussal is, így az antikolonialista politikai harc egyik legfontosabb eleme, hogy a leigázott szubjektum belül, saját lelki mechanizmusaiban legyőzze a gyarmatosító „Fehér” betolakodó rémét. „Ezért oly kíméletlenek a gyarmati felszabadító háborúk”, mondja Fanon nyomán Stuart Hall (Julien, 1995).

A gyarmatok „ elvesztése”, az egész gyarmati rendszer összeomlása utáni állapotban a hajdani gyarmatosítót sok esetben a fennsőbbrendűség megalapoz(hat)atlan érzése kerítette hatalmába, s a rendszerösszeomlás körüli geopolitikai fejtelenséget *globális kiváltságainak bebetonozására használta fel*. A „Fehérség” egyfajta rituális mantrázása merőben hamis, így bizonytalan és társadalmilag fenntarthatatlan kompenzációs mechanizmusba illeszkedik. A nyugat-európai szubjektum fennsőbbrendűségi komplexuma ez, azé a

szubjektumé, amelyből továbbra is „hiányzik az elhatározás és bátorság” – hogy Kant „Mi a felvilágosodás?” című esszéjére utaljunk –, hogy önmagára önmagaként, a Másik lealacsonyítása nélkül, egyenlőként tekintsen. Enrique Dussel megfogalmazásában a modernitás az európai felvilágosodás terméke:

[...] olyan európai jelenség, amely dialektikus viszonyban alakult ki egyfajta nem európai mássággal, ez a tényleges jelentése. A modernitás akkor jelenik meg, amikor Európa az általa bevezetett világtörténelem „központjának” nyilvánítja önmagát; ebből adódóan az e központot körülvevő „periféria” szerves része ennek az önmeghatározásnak (1993: 65).

Az önazonosságát a „Fehérségben” megtalálni vélő szubjektum oly módon alkotja meg önképét, hogy nem-„Fehérként” „rassz”-tartalommal ruházza fel, s alacsonyabb rendűnek tételezi a nem nyugat-európai Másikat – *mindig már* eleve adott módon a globális kiváltságokért való versengés kontextusában. Így aztán triviálisan igaz, amit Habermas (1992) „a felvilágosodás befejezetlen projektjének” nevezett: még ebben az egyszerű értelemben sem tekinthető beteljesedett, s különösen nem magunk mögött hagyott törekvésnek. Hiszen, ha az érdemtelen kiváltságok „Fehérségben” rejlő követelését tekintjük, a felvilágosodásnak nemhogy a befejezése, így meghaladása, de még az akkurátus kritikája sem igazán vette kezdetét.²³

A „Fehérség” tehát *viszonyfogalom*. Fő alkotórésze a „Fehér” szubjektum konstansként („fennsőbbrendűként”) áhított viszonya a Mássághoz. A „Fehérség”, hangsúlyozom, morális-geopolitikai kategória. Alapstruktúráját tekintve semmi köze nincs a bőrszínhez. Az empirikus Rózsaszínég – vagyis az a véletlenszerű körülmény, hogy a globális kiváltságokat élvező kollektív szubjektum egyéni bőrszíne az emberi bőrszínárnyalatok empirikus skálájának alacsony pigmentáltságú pólusán helyezkedik el – nem *ultima ratio*, hanem merő, orcátlan trükk. Minden abszurditása és tramplisága ellenére fölöttébb hatásos ürügy, amely lehetővé teszi a „Fehérség” sémájára hivatkozók számára, hogy kvázi-objektív, áltudományos támasztékot eszkábáljanak maguknak, amelyre saját követelésüket, vagyis a globális kiváltságos helyzet iránti alaptalan és védhetetlen igénybejelentésüket alapozhatják.

Az az identitásséma, amely a „Fehérséget” álobjektív, bőrszín-„alapú” „kritériumok” alapján globális kiváltságokra tekinti jogosultnak, jelen van a nyugat-európai kultúrák nyilvános és tudományos szeleteiben egyaránt. A „Fehérségre” hivatkozó nyugat-európai társadalmi-kulturális mintákat a könnyű hozzáférhetőség mozzanata különbözteti meg a „rassz”-kogníció egyéb formáitól. Akár a közkönyvtárak szabadpolcos részlegén őgyelgő látogató, aki pillanatnyi igényeinek megfelelően minden hátrányos következmény nélkül leemelhet bármely kötetet a polcról, a nyugat-európai társadalmak kollektív énje is könnyedén folyamodik a „rassz”-magasabbrendűség gondolatához. Nem köteles használni – választhat egyéb sémákat is –, de a „rassz”-opció is rendelkezésére áll, minden különösebb korlátozás nélkül. Különösen igaz ez azon „Fehér” (ön)azonosító sémában létező Rózsaszín nyugat-európai szubjektumokra, akiknek zsebében ott lapul a „tagsági”: a nyugat-schengeni útlevel, amely magától értetődő belépést biztosít az nyugat-európai identitásklub e részlegeibe.

23 Lásd például Maldonado-Torres 2004; Hesse 2007; Grosfoguel 2011.

Az Európai Unió fordított színekdoché reprezentációja mint „Európára” utaló értelmi-ségi és hivatalos beszédmód a „Fehér” kivételezettségigény létjogosultságának igazolására szolgáló „rasszidentitás”-képzetek ebbe a kontextusába vannak beágyazva.²⁴ Az Európai Uniónak nevezett szupranacionális intézmény létrehozása három morális-geopolitikai összefüggésben is feltételezte, előhívta, megerősítette és tartósította a „Fehér” szubjektum kivételezett helyzetét.

Először is, az EU pusztá létével fizikailag, morálisan és társadalmilag egyaránt kerítést épít a nyugat-európai társadalmak által elfoglalt politikai / fizikai tere körül. Az így létrehozott „Fehér” térből kirekeszti a világban élő, nem-„Fehér” „rasszokba tartozóként” azonosított emberek óriási többségét (White 2019: 387). Teszi ezt igen jelentős mértékben a borszínre alapozott módon, azaz az EU-ban tartózkodás előjoga – mint az legalább is az EU-n kívülre szorult embermilliárdok számára nyilvánvaló – „rassz”-kódban, vagy legalább is a „rassz”-kóddal harmonizált, „rassz-áthallásos” módon működik, ilyen vagy olyan ürüggyel érdemtelennek ítélve a világ nem-„Fehér” csoportjait azokra a kiváltságokra, amelyek az európai integráció területén érhetők el. A nem-„Fehérként”, nem-nyugat-európaiként azonosított szubjektumok fizikai értelemben vett, fizikai kirekesztése (White 2019: 387) vagy szupranacionális jogi eszközök – például az Európai Unió közös vízumszabályai²⁵ – révén valósul meg, vagy pedig, más kontextusban, valamely, pontosan soha meg nem határozott „európai identitás” követelményére való hivatkozással, mely utóbbi konkrét jogi előfeltétele annak, hogy a világ nem EU-tag országainak²⁶ óriási többsége csatlakozási kérelmet nyújthasson be az Európai Unióhoz. Mindez olyan összefüggésrendszerben történik, amelyben, mint láttuk, az „európaiság”, a „Rózsaszín borszínárnyalat” és a „Fehérség” szemantikai mezői jelentős mértékben egymásra mintázódnak – különösen, ha a „Fehérséget”, mint a fentiekben javasoltam, globális előjogok iránti ádáz követelések halmazaként fogjuk fel. Ebben az értelemben a szupraállami szervezetként meghatározott Európai Unió intézményi struktúrái – különösen a közös határellenőrzési és idegenrendészeti / bevándorlásszabályozó rendszerei – kváziállami szervezetekként működnek, amelyeket azzal a céllal hoztak létre, hogy megakadályozzák a belépést nyugat-Európa „Fehér” térségébe a Mások, a nem-„Fehérként” rasszizált társadalmak tagjai számára. Néhány kivétel és sajátos történelmi helyzet – ezek a tagállamok gyarmatosító

24 Erre az a tény is utal, hogy az EU hat eredeti alapítóállama között megtaláljuk a legtöbb jelentős gyarmatosító európai hatalmat. (Az Egyesült Királyság azért nem szerepel az alapítók között, mert közelmúltbeli, illetve ma is meglévő gyarmati érdekeltségei nem voltak összeegyeztethetők az EU mint államok fölötti szuverén alapelvvel, Spanyolország és Portugália alapító tagságát pedig a nyíltan fasiszta belső politikai gyakorlatuk akadályozta. Elég nyilvánvaló, hogy a birodalmi történelmi örökség szerepet játszott-játszik a Brexit-dramában is.)

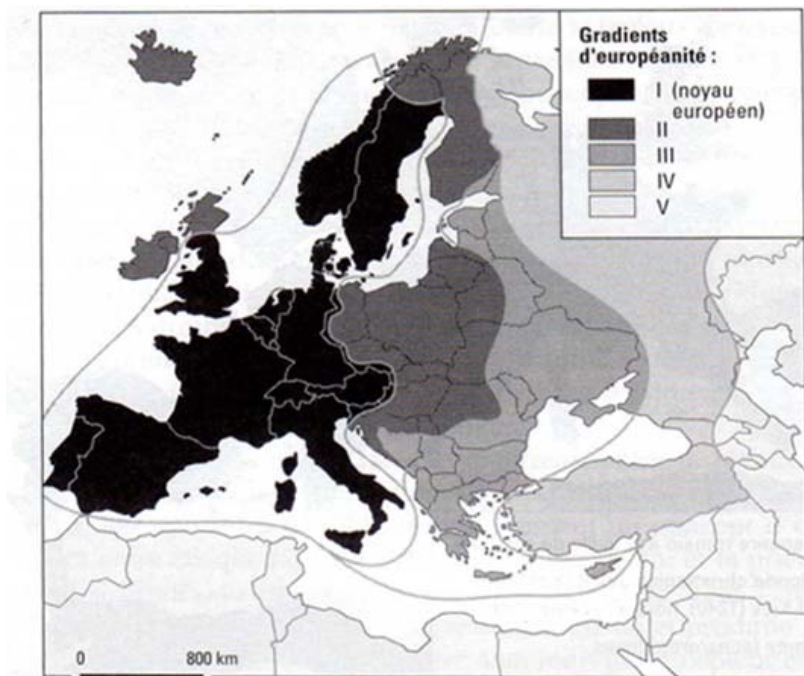
25 Max Andruski egy EU-n kívüli társadalom – konkrétan a Dél-Afrikai Köztársaság – példáján írja le, a hajdani gyarmati hatalmak létrehozta „rassz”-viszonyok „Fehérségre” vonatkozó EU-szabályainak eredményeképpen „egyes [nem európai születésű, ám] európai származású és fenotípusú testek” (2010: 358) akadálytalanul áramlanak ki és be Dél-Afrikába határain, vagyis „a transznacionális (és belső) migrációra vonatkozó bonyolult szabályok nemcsak az országok, hanem a szupranacionális hálózatok esetében is egy olyan halmaz elemei, amelyben a rassz kiemelkedő szerepet játszik” (2010: 361). Következésképpen „a gyarmatosítás őstörténetének [...] szelleme – és anyagiséga is – kísérteties árnyékot vet a jelenre” (2010: 358).

26 Az Európai Unió hivatalos jogi terminológiája a nem EU-tag országokra „harmadik országokként” utal – itt a „harmadik” sorszámnev teljesen értelmetlen volna, hacsak nem vezetjük vissza a „harmadik világ” képzetére mint háttérre, arra a reziduális kategóriára, amelyet a hidegháború idején széles körben használtak az emberiség kognitív felosztásának és skatulyákba szuszakolásának kontextusában.

múltjából, a nyugat-schengeni tőkének munkaerő iránti időszakosan megnövekedett keresletéből, illetve az EU-tagállamok egyes csoportjai által vívott, népiirtó háborúk menekültjei töredékének beengedéséből adódnak – némileg árnyalja ezt a képet, ezért van az, hogy nem kizárólag Rózsaszín arcokkal találkozunk az EU területén –, de a séma alaplogikája ettől még változatlan marad.

Másodsor, az EU „keleti” kiterjesztésével újból előtérbe került a köznapri nyilvános beszéd azon témaköre, amely jól érzékelhető határt vont a legpatinásabb, legelőkelőbb, „igazi” nyugat-európai „Fehérség” és a többi, a „Fehérség” iránti igényt bejelentő csoportok, „populációk” közé. Ezek sorában érzékeli a nyugat-európai „Fehér” szubjektum nemcsak a „Fehér”-telepes gyarmatosítók nyugat-Európán kívül született, ott élő leszármazottait, de Európa nyugat-Európán kívüli tájainak lakóit is. Ez utóbbi, „Fehérség”-óhajtó, nem-nyugat-európai morális-geopolitikai közegben az EU létrejötte és keleti kiterjesztése tematizált egy sor korábbi, adott esetben más okokra is visszavezethető feszültséget, bizonytalanságot, ellentmondást, paradoxont és lehetetlenséget is. Mindennek következtében az kétségtelen, az EU mai formájának kialakulásával megerősödött a késztetés, hogy a nyugati „Fehérség” morális-geopolitikai felsőbbrendűségét valahogy összhangba hozzák Európa politikai térképének mintázataival. Így kerültek előtérbe a nyugat-európai „Fehérség” állítólag kőbe véssett, „keleti” határai.

4. kép. Európa magja (Le noyau européen). Francia földrajz tankönyv, Hachette, 1977.

Forrás: <https://twitter.com/AlexDrace/status/1174239857012592640>.
A tankönyv újabb, 2011-es kiadásában ugyanez a kép már kissé módosítva szerepel:
https://twitter.com/I_Katchanovski/status/1174885249689554944

Ki lehet azonban mutatni, hogy e morális-geopolitikai határok – amint azt az „európai-ság” francia földrajztankönyvből származó összehasonlító térképe is világossá teszi (lásd 4. kép) – kialakultak már jóval az 1950-es évek közepe előtt, vagyis azelőtt, hogy a mai Európai Unió elődjét létrehozták volna. Meggyőző bizonyítékok²⁷ támasztják alá azt az állítást, hogy az „Európán belüli másság szabályához”²⁸ (erről ld. Böröcz 2021 [2006]) valami nagyon hasonló már létezett a kapitalista modernitás kialakulásának kezdetén. Az európai földrész népeinek efféle felosztása és skatulyákba gyömöszölgetése már a nyugat-európai felvilágosodás filozófusait is foglalkoztatta. Ők azok, akik közelebbi régiókat „felfedezték, uralmuk alá hajtották”, akik többnyire leereszkedő, nem ritkán ellenséges módon tekintettek Európa mai Németországtól, Ausztriától²⁹ és Észak-Olaszországtól keletre fekvő területeinek népeire és társadalmaira. A 19. századi európai orientalizmus öröksége – ezek olyan kognitív struktúrák, amelyek kiemelték és megerősítették a „nyugat” és Európa „többi része” közötti vélt morális különbségeket – vitathatatlanul jelen van (Boatcă 2006) azon társadalmak történelmében, amelyek a leszűkítő, észak-nyugat-Európára korlátozott értelmezési tartományba tartozó „Fehérség” tereumán kívül találták magukat. Az Európai Unió létrehozása, a kontinens nagyobbik, keleti fele és a nyugat-európai „Fehérség” területe közötti politikai-földrajzi határ váratlan leomlása sosem látott lendületet adott annak a diskurzusnak, amely az „igazi” „Fehérség” súlypontjának és a nyugat-európai integráció külső határainak – vagy ahogyan az akkori német külügy-miniszter, Joschka Fischer fogalmazott: „finalitásának” (Fischer 2000) – megvonása körül zajlott. A tét, ezt szinte mindenki érzi, óriási³⁰, s az ezzel járó aggodalmak és kockázatok igen egyenlőtlenül oszlanak el. Az Európai Unió – amely geopolitikai szervezet fő célja a nyugat-európai társadalmak által felhalmozott, rendkívüli kiváltságok megőrzése a globális áramlások fenntartása és saját határainak meggrajzolása révén – ugyanis kíméletlen következetességgel előírja, mely társadalmak részesedhetnek ezekből a globális kiváltságok-

27 Lásd például Larry Wolff kiváló könyvét (1994) arról, hogy a felvilágosodás hogyan viszonyult Európa keleti tájaihoz, valamint Melegh Attila fontos munkáját (2006) arról a nyugat-keleti lejtőről, amely a kognitív működés hegemon gyakorlatainak jelentős részét az „európai” térségben és az „európai” térséggel kapcsolatban meghatározza.

28 Az európai másság szabályának hátterében három, egymással összefüggő kognitív művelet rejlik:

„1. Az állítás, hogy a jóság Európán belül egyenlőtlenül oszlik meg.

2. Az elképzelés, hogy húzható valamiféle vonal, amely Európát nyugat-keleti, észak-déli, és/vagy északnyugat-délkeleti sávokra osztja – illetve felrajzolható egyfajta körkörös szerkezet a nyugat-európai morális »központ« körül –, amely geopolitikai térben elhatárolja egymástól a jóság birodalmát távolabb elhelyezkedő peremterületektől, s amelyeket – előbbiekkal szemben – a jóság elégtelensége, hiánya, sőt a gonoszság uralma jellemez.

3. Végezetül a geopolitikai identitások tekintetében a következő végkövetkeztetés áll előttünk: a jóság mint alapvető emberi vívmány tiszta formában kizárólag nyugat-(észak-, északnyugat- és/vagy nyugat-közép-) Európában honol” (Böröcz 2006 [2020]).

29 Még Ausztria eredeti német elnevezésében – Österreich (szó szerinti fordításban: keleti birodalom / állam) – is ott van az utalás arra, hogy valamiféle „keleti” határvidékről van itt szó.

30 Roberto Dainotto (2007: 2) olasz szubjektumpozícióból írja le azt, hogy milyen érzés egyszerre európainak lenni és kívüli esni az „eurofehérség” halmazán, és ebben a kérdésben a kelet-nyugati helyett észak-déli megosztottságot tapasztal (Olaszország csak az 1990-es évek közepén léphetett be a schengeni övezetbe):

„Nehéz szavakba önteni azt az aggodalmat, amit annak a kizárásnak a hatására éreztünk. Ahogyan Giuseppe Turani a La Repubblica hasábjain többször is megfogalmazta, mindent megtettünk azért, hogy »olyanok legyünk, mint mindenki más ... hogy európai, ne pedig mediterrán ország legyünk a pizzával és a mandolinnal, hogy ne tekintsenek bennünket selejtesnek« [...] De hogyan is vetkőzhetnénk le ezt a begyöpösödött – nemhogy »selejtes« – identitásunkat, ha az ígélet ellenére »kihagynak bennünket a fizikai határok lebontásából«, amely kulturális identitásként »Európa kiterjesztett értelmezését« biztosította volna a számunkra.”

ból, és melyek nem. A nyugat-európai „Fehérség” terrénumát annak keleti szomszédaitól elválasztó képzeletbeli határvonal kulcsszerepet játszik a Németország–Ausztria–Olaszország vonaltól keletre élő társadalmak „modernkori” identitáskonstrukcióiban – mivel ezek, ha mégoly reménytelenül is, de a francia társadalommal/kultúrával kapcsolatban kialakított idealizált képek meghatározta etalonhoz mérik magukat (Böröcz 2006 [2020]; Melegh 2006), legalábbis a 19-20. század fordulójá óta. Már önmagában az a tény, hogy ilyen küzdelem zajlik az „igazi” Európai – értsd: „Fehér” – kulturális identitás körül, alátámasztani látszik Manuela Boatcă (2013) felvetését, mely szerint „a különféle modernitásokat létrehozó egységes Európa fogalom helyett a különböző Európák fogalmát kellene használnunk, amelyek eltérő, korántsem egyenjogú szerepet játszanak a modernitás hegemon meghatározásában és e definíció terjesztésében”. Nem meglepő tehát, hogy az alacsonyabbrendűség epidermalizálása az „Eurofehérség” „keleti” határain túl is terjed (Lazarević Radak 2015).

Mindkét relacionális hivatkozás létrehozott olyan identitásdiskurzusokat, amelyek egyfajta, a történelmen átívelőnek beállított teret hasítanak ki az önmagát „Fehér” rasszba tartozónak tekintő nyugat-európai szubjektum számára a morális geopolitikában. Befejezésül arra teszek kísérletet, hogy explicitté tegyem azt a két fő fogalmi eljárást, amelyek ezen identitásterületek szabályozásában implicit módon szerepet játszottak.

Ezek egyikét az „eurofehérség” fogalmával iletem. Ez azt a „rassz”-identitást sulykolja, hogy a „Fehér” szubjektum „Fehérsége” valamiféle érintetlenséget, szeplőtleniséget tesz meg. Megkülönbözteti tehát magát minden olyan identitáshelytől, amelyre nem „Fehérként” tekint, de elhatárolja magát a „Fehérség” egyéb, állítólagosan kevésbé szeplőtlen, diaszporikus, illetve „keleti” változataitól is. Ez utóbbi elhatárolódás – a kelet-nyugati „Fehérség”-versengés – a mai európai identitásjátszma egyik fő terepe.

Az eurofehérség-fogalom Európán belüli ellenpontját „piszkosfehérségnek”³¹ fogom nevezni. E beszédtoposz törekvése, hogy az eurofehérségen kívülre szorult „Fehér” szubjektum igazi, mély-„Fehérként” próbálja meg magát elfogadtatni – épp azért, mert az „eurofehér” szubjektumpozíció képviselői szemmel látható módon *kizárják* a „piszkosfehér” szubjektumot ennek köréből.

Mondhatnánk, a „piszkosfehér” identitáspozíció – amely értelemszerűen negatív kooperációban áll a nem-„eurofehér” színekbe sorolt népek iránti leereszkedő, adott esetben sértő „eurofehér” magatartással, az Európa keleti részét benépesítő társadalmak jelentős részének e közös tapasztalatával –, valamiféle, az emberiség rasszalapú felosztásával kapcsolatos, elvi alapú, szigorú bírálatának, elutasításának is alapjául szolgálhatott volna.

31 E terminust a magyarországi szobafestő-mázoló szakma szókincséből emeltem át. Arra utal, hogy adott festék színe a fehér spektrumba tartozik ugyan, de annak nem a legvilágosabb pólusán található (<https://hhfestek.hu/termek/hh-vintage-kretafestek-piszkos-feher/>). A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a „piszkosfehér” mellett létezik másik elnevezés – nevezetesen a „törtfehér” – is. Itt a „piszkosfehér” használata mellett döntöttem, bár a „törtfehér” metafora „iránya” hasonló, lásd például <http://pbest.hu/eloadas/vervoros-tortfeher-meregzold/>. (Az amerikai angolban ugyanezt a festékszín-kategóriát egyébként az „off-white” kifejezéssel illetik.) (A szerző jegyzete a magyar változathoz).

Európa „piszkosfehérre” kódolt társadalmaiban számos olyan politikai ideológiának volt-van történelmi hagyatéka – a szocialista internacionalizmustól az egy és oszthatatlan emberiség gondolatán és az el nem kötelezett országok mozgalmának örökségével való politikai rokonszenven és együttműködésen át egészen például az itt létező vallások zöld, liberális, netán „felszabadítási teológiának” nevezett ágazataiig –, melyek kiindulási alapot biztosíthattak volna a „rassz”-kogníció kelet-(közép-)európai kritikájához, végső soron akár elvetéséhez. Ráadásul az államszocializmus összeomlása és az Európai Unió nagytérgazdaságának a különféle „termelési tényezők”, így a munkaerő előtti megnyitásával igencsak megugrott a kelet-(közép-)európai társadalmak körében azok aránya, akik közvetlen munkatapasztalatokat szereztek a nyugat-schengeni országokban. Így a kelet-közép-európai munkavállalók egyre növekvő része értelemszerűen dolgozott már együtt olyan munkatársakkal, akik definíció szerint a „Fehér” „rassz”-kategórián kívül léteznek, s az EU-ban a fent említett kivételek – a gyarmati múlt, a munkaerőimport-szükséglet, illetve a menekültstátusz – valamelyikének következtében tartózkodnak. Ez – bizonyos álnaivitással feltételezhetnénk – akár egyfajta sajátos, csak e régióra jellemző antirasszizmus megerősödéséhez is hozzájárulhatott volna a „piszkosfehérre” kódolt európai szubjektumok körében. Ha az „eurofehér” leereszkedés, lekezelés egycsapásra, egyetlen katartikus történelmi esemény részeként jelent volna meg Európa keleti területein – például közvetlenül az államszocializmus 1989 és 1991 közötti összeomlását követően –, akkor talán esély lett volna arra, hogy az ezzel kapcsolatos sokk efféle reakciót váltson ki.

Nem ez történt. Kelet-Európa „eurofehér” lekezelésének igencsak hosszú története van – évszázadokkal előzte meg a térség EU-tagságát. S az erre adott kelet-(közép-)európai reakcióknak ugyancsak.

Így azután nagyjából az antirasszista erjedés ellenkezője valósult meg. Ahelyett, hogy a rasszizmus elleni globális szolidaritás lehetőségeinek kutatására bátorítottak volna, az értelmiségi elitek, a kiterjedt informális hálózatok, amelyek többé-kevésbé kisajátították a politikai hatalomhoz való hozzáférést, továbbá az értelmiségi miliőt körülvevő mikrokultúrák is többé-kevésbé egyöntetűen inkább a 19. század eleji szellemi és politikai hagyományokhoz nyúltak vissza. A kelet-európai „piszkosfehér” szubjektum tehát inkább önmaga „eurofehéreként” történő elfogadtatására (s így értelemszerűen az ezzel „járó” privilégiumok megszerzésére) tett-tesz egyre zajosabb kísérletet. Az „eurofehér” szubjektum ebbéli követelései azonban süket fülekre találtak. Az „eurofehér” identitásba való belépésre irányuló stratégia nyílt kritikája dermatológiai és földrajzi véletlenek egész sorára – vagyis a Rózsaszín bőrpigmentáció és az „eurofehérség” birodalmán éppen csak kívül eső lakóhely együttes meglétére – vezethető vissza, ám ezek nyílt tematizálása ma vad és rendkívül szigorúan szankcionált „piszkosfehér” tabunak számít, hiszen ez egyenértékű lenne annak kimondásával, hogy az „eurofehérségi” előjogok rózsaszínű, de Európa kevésbé kívánatos oldalán élő követelői – úgymond – kívül esnek az „eurofehér” (al)„rasszon”. Hasonlóképpen, az „eurofehérség”-beli elfogadás egyre hangosabb követelése annyira mély gyökerekre nyúlik vissza Európa keleti fertályán, hogy sem bírálata, sem ironikus

zárójelbe tétele, sem pedig bármiféle alternatív beszéd mód nem lehetséges az itt uralkodó, alapvető érzelmi kódok súlyos megsértése nélkül.³² Mivel az „eurofehér” játszmában több száz éve nem osztottak nekik lapot, kelet-(közép-)Európa kulturái sorra olyan kulturális gyakorlatokba, identitás-megfogalmazásokba és azonosulási sémákba lovallták-lovallják bele magukat, amelyeket az őket távolról, alig titkolt viszolygással szemlélő „eurofehér” szubjektum egyre szutykosabb „piszkosfehérségi” bizonyítékként értelmez. Az ismételt privilégiumkövetelés-megfogalmazások és az erre kapott, makacs hallgatás hatására a volt szocialistából EU-tagdá lett társadalmak hangoztatta diskurzusok kiválóan szemléltetik a „ressentiment” Max Scheler ([1915] 2015) által mintegy száz évvel ezelőtt alkotott fogalmát:

A ressentiment az elme önmérgezése [...]. [T]artós mentális beállítódás, amelyet bizonyos, az emberi természethez normális módon hozzátartozó emóciók és affektusok szisztematikus elnyomása okoz. [...] Itt mindenekelőtt olyan emóciókra és affektusokra kell gondolni, mint például a bosszúvágy, a gyűlölet, a rosszindulat, az irigység, a lebecsmérlésre való késztettség, a rosszakarat [...].

A ressentiment [...] főként azokra jellemző, akik éppen szolgáló és alávetett helyzetben vannak, akik hasztalan nehezményezik a tekintély szorítását. [...] Ha egy szolgáló, akivel rosszul bánnak, ki tudja magából adni bosszúságát az előszobában, akkor el tudja kerülni a ressentiment mérgező hatását, de amennyiben el kell rejtene érzéseit a külvilág elől, és kénytelen magába fojtani negatív és ellenséges érzéseit, akkor hatalmába fogja keríteni a ressentiment (Scheler 2015: 4–6).

Mindezek alapján úgy tűnik, nem igaz az az állítás, hogy Európában ne létezne „rassz”-distinkció – ahogy az sem igaz, hogy „a »rassz« fogalma amerikai találmány” volna. A gond az, hogy ma Európában erről – az „eurofehér” és a „piszkosfehér” kontingens harmonikus összjátéka következtében – szinte lehetetlenség beszélni. A majdnem öt évszázados népiirtó gyarmatosítás Európán kívül, amely a fasiszmus és a náciizmus egyidejű kibontakozásában csúcspontot ért el Európában és kelet-Ázsiában, s amelyet a nyugat-európai szubjektum több generáción át tartó agymosása követett az *explicit* rasszista agresszióval kapcsolatban, rendkívüli mértékben megnehezíti a nyugat-európai szubjektum számára, hogy saját rasszizmusproblémáját nyílt vita tárgyává tegye, mégoly tudományos-analitikai céllal is. Rendkívül kényelmetlen lenne, s egy sor morális szakadékot nyitna meg annak beismerése, hogy az emberiség „rassz-” alapú felosztása továbbra is létezik – különösen azon kollektívidentitás-kategória számára, amely „amúgy” mély meggyőződéssel az emberiség legjelentősebb kulturális/civilizációs vívmányainak birtokosaként képzelel el

32 A helyzet annyira abszurdá vált, hogy nemcsak az történt, hogy ír ellenfelével szemben a hazai terepen játszó magyar labdarúgó válogatott 2021 júniusában nem volt hajlandó letérdelni a Black Lives Matter mozgalom melletti kiállítás jegyében – ami legalább is a vendégjog, a vendég iránti köteles tiszteletgesztusok lábbal tiprása volt –, amikor a magyar szurkolók érdes lelkületű, szelektíven „kemény magja” kifütyülte az ír csapatot (<https://444.hu/foci/2021/06/09/az-irek-csalodottak-hogy-a-magyar-nezok-kifutyultek-a-leterdelesuket>), hanem még a „vendéglátó” ország miniszterelnöke is elutasította az antirasszista szimbólumot, mondván, a „térdeplődsdi”, úgymond, „idegen a magyar nemzeti kultúrától” (<https://hirado.hu/belfold/cikk/2021/06/10/orban-ez-agesztus-idegen-a-magyar-kulturato/#>). Így adott egy jelképes gesztussal szembeni, érzéketlen keménykedés, valamint a nemzeti kultúrára tett, szánalmasan ostoba politikusi hivatkozás alkalmat egyfajta alig burkolt rasszista mikroagresszióra.

önmagát. Úgy tűnik, az „eurofehérség” az egyik legfőbb oka annak, hogy ennyire nehéz ma Európában nyíltan beszélni a „rassz”-témáról.

Az explicit formában megjelenő „rassz”-utalások elutasítására való képtelenség egyértelműen látható azokban a helyzetekben, amelyekben az európai „eurofehér” szubjektum megütközéssel vegyes viszolygással reagál arra, amikor direktben az ő „rassz”-hovatartozását firtatják – például a legegyszerűbb utazási formanyomtatványok, amelyeket az Egyesült Államokba érkezőknek kell kitölteniük. Az érkező európai polgárok – akiknek kultúrájában állítólag nincsenek „rasszok” – erre vonatkozó, állítólagos mély viszolygásukat pillanatok alatt legyőzve, szinte kivétel nélkül a „Fehér” kategóriába sorolják be magukat – ahelyett, hogy megtagadnák a válaszádat, egy másik kategóriába sorolnák magukat, panaszt tennének, stb. Hasonló reakció tapasztalható az „eurofehér” elemzők részéről az USA-beli rendőri brutalitás különféle példáival, a „rassz”-alapon diszkrimináló igazságszolgáltatási rendszerrel, a rendszerszintű rasszizmussal szembeni fellépésekkel, így például a Black Lives Matter mozgalommal vagy a gyarmati-rasszista szimbólumok jelképes vagy valóságos megcsonkításával, elmozdításával kapcsolatban. Az „eurofehér” szubjektum ilyenkor sóhajt egyet, és egy kicsit távolabb lép a „rassz”-politika efféle megnyilvánulásaitól, amelyek neki túlságosan durvák. Ahelyett tehát, hogy a rendszerszintű erőszak ellen tiltakozó fiatalokkal együtt térdelnének, az „eurofehér” értelmiség tagjai hirtelen lekicsinylő módon „szobordöntögetésről” kezdenek el filozofálni, felfedezik a gyarmatosító „Fehér” államférfiak, történelmi figurák szobraiban rejlő „esztétikai értékeket” – még akkor is, ha ez az illető mondjuk tömeggyilkos volt, s szobrának még a pusztasága is a jóézés elleni merényletnek tekinthető a nyilvános térben.

Az „eurofehér” diskurzív stratégia nagyjából abban áll, hogy a „rassz”-distinkció történelmi hagyományának minden formáját borítsa a feledés homálya – *a nyugat-európai térben*. Ebben az értelemben kísértetiesen emlékeztet arra az attitűdre, amelyet annak a németországi kisvárosnak a lakói tanúsítottak, amelyről *Nasty Girl* címmel Michael Verhoeven készített 1990-ben filmet: a falu lakói cinkos hallgatásba burkolóznak közös náci múltjukkal kapcsolatban, amelyre egy fiatal lány fényt derít, és amelyet nyílt, tabufeloldozó vita tárgyává akar tenni. A cinikus „európai hallgatás” e mértékét a „rassz”-kérdésekkel kapcsolatban természetesen a múltból öröklött, globális hatalmi helyzet teszi lehetővé. Legmarkánsabb következményeként elejét veszi annak, hogy a „Fehérséget” mint a globális kiváltságok rendszerét nyilvános vita tárgyává lehessen tenni.

Ebből következően én nem gondolom, hogy Európában „ne lennének »rasszok«”, s azzal az állítással sem értek egyet, hogy a „rassz” fogalma – amelyet egyébként nemcsak az amerikai kontinensen, de a világon mindenütt az európai gyarmatosítók honosítottak meg – „amerikai” termék volna. Ha a „rassz”-fogalmát az Egyesült Államok kontextusára korlátozzuk, azzal kifejezetten tagadjuk az öt évszázadon át zajlott gyarmatosítás európai gyökereit és nyugat-Európa társadalmainak ebben játszott, központi szerepét. Ez az öt évszázad naggyá és csillogóvá tette szinte az összes nyugat-európai nagyvárost, megtöltötte ezek múzeumait, s ez az az értéktranszfer, amely a mai napig anyagi infrastruktúráját biztosítja a kiváltságok iránti „eurofehér” igénybejelentések végtelen áradatához.

Ha a „rassz” és az „eurofehérség” kulturális gyakorlatait a globális kiváltságokra vonatkozó igénybejelentések ürügyeként tekintjük, miként e tanulmányban javasoltam, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy ezek az ember és ember közötti egyenlőtlenségek és kü-

lönbözőségek megteremtését, növelését és tartósítását szolgáló eszközök. A világ nyugat-európai szubjektumok általi gyarmatosításának részeként jöttek létre annak érdekében, hogy kiszolgálják egy rendkívül komplex gyarmati világ kognitív igényeit. A „Fehérség” fogalmi eszköze a gyarmati rendszer szétesése, a függetlenségi mozgalmak és háborúk győzelme után is fennmaradt a világon mindenütt – s Európában különösképpen –, a másság részint explicit, részint implicit, részint formális, részint informális jelölőjévé vált abból a célból, hogy a kiváltságokhoz való folyamatos hozzáférés morális geopolitikájához kognitív támasztékot biztosítson.

A magyar változat Fáber Ágoston fordítása alapján Böröcz József munkája.

Hivatkozott irodalom

- Al-Saji, Alia (2019): Glued to the Image. A Critical Phenomenology of Racialization through Works of Art. *The Journal of Aesthetics and Criticism* 77(4): 475–488.
- Beaumont, Peter (2007): Top Socialist Sacked for Saying French Team is 'Too Black'. *The Guardian*, január 28. <https://www.theguardian.com/world/2007/jan/28/football.france>.
- Bentson, Clark (2019): Poster of Monkeys Meant to Prevent Racism at Italian Soccer Games Raises Controversy. The Campaign Meant to Combat Racism in Italian Soccer has Stunned Critics. *ABC News*, december 17. <https://abcnews.go.com/Sports/poster-monkeys-meant-prevent-racism-italian-soccer-games/story?id=67771755>.
- Berger, Stefan (2017): Western Europe. In *European Regions and Boundaries. A Conceptual History*. Diana Mishkova és Balázs Trencsényi (szerk.) New York: Berghahn Books, 15–35.
- Bhambra, Gurinder (2017): Brexit, Trump, and 'Methodological Whiteness'. On the Misrecognition of Race and Class. *The British Journal of Sociology* 68 (s1): 214–232.
- Boatcă, Manuela (2006): No Race to the Swift: Negotiating Racial Identity in Past and Present Eastern Europe. *Human Architecture. Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, 5(1): 7.
- Boatcă, Manuela (2010): Multiple Europes and the Politics of Difference Within. In *The Study of Europe*, augusztus: 51–66.
- Bonnett, Alastair (2008): Who was white? The Disappearance of Non-European White Identities and the Formation of European Racial Whiteness. *Ethnic and Racial Studies* 21 (6): 1029–1066.
- Böröcz, József (2006): Goodness Is Elsewhere. The Rule of European Difference. *Comparative Studies in Society and History* 48 (1): 110–138. Magyarul: Böröcz József (2020): A jószág máshol van. Az Európán belüli másság szabálya. *Replika* 115-116: 69–98.
- Böröcz, József (2009): *The European Union and Global Social Change: A Critical Geopolitical Economic Analysis*. Cambridge: Routledge.
- Bradbury, Steven (2013): Institutional Racism, Whiteness and the Under-Representation of Minorities in Leadership Positions in Football in Europe. *Soccer & Society* 14(3): 296–314.
- Brekhus, Wayne (1998): A Sociology of the Unmarked: Redirecting Our Focus. *Sociological Theory*, 16(1): 34–51.
- Burton, Antoinette (2007): Not Even Remotely Global? Method and Scale in World History. *History Workshop Journal* 64: 323–328.
- Chatterjee, Partha (1993): *The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press.
- Dainotto, Roberto (2007): Introduction. A PIGS Eye View of Europe. *Europe (in theory)*. Duke University Press.
- Dussel, Enrique (1993): Eurocentrism and Modernity. (Introduction to the Frankfurt Lectures). In *The Postmodernism Debate in Latin America*. Beverley-José Oviedo (szerk.). Duke University Press, 20(3): 65–76.
- Dzenovska, Dace (2013): Historical Agency and the Coloniality of Power in Postsocialist Europe. *Anthropological Theory*, 13(4): 394–416.
- European Commission (2019): *Combating Racism and Xenophobia*. Március 20., <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-racism-and->

- xenophobia_en.
- Fanon, Frantz (2008 [1952]): *Black Skin, White Masks*. Fordította: Charles Lam Markman. London: Pluto Press.
- Fischer, Joschka (2000): Vom Staatenverbund zum Föderation – Gedanken über die Finalität der Europäischen Integration. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-des-bundesministers-des-auswaertigen-joschka-fischer-808150>. Angolul: From Confederacy to Federation – Thoughts on the Finality of European Integration. <https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do?docId=192161&cardId=192161>.
- Gachet, Isil (én.): *Combating Racism and Racial Discrimination in Europe*. United Nations and European Commission. <https://www.un.org/en/chronicle/article/combating-racism-and-racial-discrimination-europe>.
- Gini, Corrado (1927): The Scientific Basis for Fascism. *Political Science Quarterly*, 42(1): 99–115.
- Gini, Corrado (1930): The Italian Demographic Problem and the Fascist Policy on Population. *Journal of Political Economy* 38(6): 682–697.
- Gini, Corrado 1943-1949 (1942). Review: 'Le razze e i popoli della terra'. *Genus*, 412–417.
- Ginzburg, Carlo 1989 (1986). Clues. Roots of an Evidential Paradigm. In *Clues, Myths and the Historical Method*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 96–125.
- Goertz, Karein (1997): Borderless and Brazen. Ethnicity Redefined by Afro-German and Turkish German Poets. *The Comparatist*, május 21., 68–91.
- Greig, Jon (2020): Black Soccer Player Mario Balotelli Speaks Out After Enduring Racist Chants And Monkey Noises During Game Yet Again. *Blavity News*, január 6. <https://blavity.com/black-soccer-player-mario-balotelli-speaks-out-after-enduring-racist-chants-and-monkey-noises-during-game-yet-again?category1=news>.
- Griffin, Gabriele és Rosi Braidotti (2002): Whiteness and European Situatedness. *Thinking differently: A Reader in European Women's Studies*. Zed Books, 221–36.
- Grognet, Fabrice (2015): The Metamorphoses of the Trocadéro and the Re-invention of the Musée de l'Homme. *Museum Anthropology Review* 9: 58.
- Grosfoguel, Ramón (2011): Decolonizing Post-Colonial Studies and Paradigms of Political-Economy. Transmodernity, Decolonial Thinking, and Global Coloniality. *TRANSMODERNITY. Journal of Peripheral Cultural Production of the Luso-Hispanic World* 1(1).
- Haasen, Chris (2018): FC St. Pauli: Antifascist, Antiracist. *Against the Current*, május-június. <https://againstthecurrent.org/atc194/antifa4/>
- Habermas, Jürgen (1992): *Cultural-Political Interventions in the Unfinished Project of Enlightenment*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- Harris, Rob (2019): Racial Abuse Overshadows Chelsea's London Derby Win over Tottenham. *CBC News*, december 23. <https://www.cbc.ca/sports/soccer/tottenham-chelsea-epl-racism-stands-1.5406380>.
- Hesse, Barnor (2007): Racialized Modernity: An Analytics of White Mythologies. *Ethnic and Racial Studies* 30(4): 643–663.
- Inter Fans... (2019): Inter Fans Say Monkey Chants aren't Racist. *Mail & Guardian*, szeptember 6. <https://mg.co.za/article/2019-09-06-00-inter-fans-say-monkey-chants-arent-racist/>.
- Irizarry, Jason G. és John Raible (2014): 'A Hidden Part of Me'. Latino/a Students, Silencing, and the Epidermalization of Inferiority. *Equity and Excellence in Education* 47(4): 430–444.
- Julien, Isaac (1995): *Black Skin, White Mask*. Brit dokumentumfilm Frantz Fanon életéről és munkásságáról.
- Kaelble, Hartmut (2013): Representations of Europe as a Political Resource in the Early and Late Twentieth Century. *Comparativ* 22: 11–20.
- Kormányinfo (2021): *Miért nem térdel le a magyar válogatott?* https://www.youtube.com/watch?v=NkyShYM_cW4.
- Lazarević Radak, Sanja (2015): A Journey through 'European Africa': Frantz Fanon and the Discourse of the Balkan. *Subalternspeak. An International Journal of Postcolonial Studies* III, IV: 21–34.
- Lebovics, Herman és Gilles Boëtsch (2018): Biology and Culture at the Reinvented Musée de l'Homme. *French Cultural Studies* 29(2): 95–119.
- Liebich, Christoph (2021): Endlich in die Sonne. *Focus – Fit und Gesund*, 1: 32.
- Maldonado-Torres, Nelson (2004): The Topology of Being and the Geopolitics of Knowledge. Modernity, Empire, Coloniality. *City* 8(1): 29–56.
- Maseko, Zola (1998): *The Life and Times of Sara Baartman*. (Dél-afrikai dokumentumfilm.)
- Melegh, Attila (2006): *On the East-West slope: Globalization, nationalism, racism and discourses on Eastern Europe*. Central European University Press.
- Melegh, Attila (2017): Historical Demography. In *European Regions and Boundaries. A Conceptual History*. Diana Mishkova és Balázs Trencsényi (szerk.). New York: Berghahn Books, 300–321.

- Mignolo, Walter D. (2002): The Geopolitics of Knowledge and the Colonial Difference. *The South Atlantic Quarterly* 101(1): 57–96.
- Mijatovic, Dunja (2021): Opinion. Europe Must Wake Up to Racism, Afrophobia. *Deutsche Welle*, március 21. <https://www.dw.com/en/opinion-europe-must-wake-up-to-racism-afrophobia/a-56927229>.
- Negley, Christina (2020): German Soccer Fans Praised for 'Nazis out' Chant After Man Targets Player with Racist Abuse. *Yahoo!Sports*, február 17. <https://sports.yahoo.com/german-soccer-fans-praised-nazis-out-chant-racist-abuse-w%C3%BCrzburger-kickers-leroy-kwadwo-211356646.html>.
- Plumly, Vanessa D. (2007): BLACK-Red-Gold in "der bunten Republik": Constructions and Performances of *Heimat/en* in Post-Wende Afro-/Black German Cultural Productions. Szakdolgozat, University of Cincinnati.
- Quijano, Anibal (2000): Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America. *Nepantla, Views from the South* 1(3): 533–580.
- Robins-Early, Nick és Geoffroy Clavel (2018): For First Time In 20 Years, No French Political Party Attacked The National Team's Diversity. A Young French Team Revels in National Unity Two Decades After a Symbolic World Cup Victory on Home Soil." *The Huffington Post*, július 16. https://www.huffpost.com/entry/france-world-cup-diversity-symbolism_n_5b4c62e5e4b022fdcc5b04a6.
- Rota, Emanuel (2013): 'We Will Never Leave.' The *Reale Accademia d'Italia* and the Invention of Fascist Africanism. *Fascism* 2: 161–182.
- Saartjie Baartman . . . (2002): Saartjie Baartman remains returned to SA. *Mail and Guardian*, április 29. <https://mg.co.za/article/2002-04-29-saartjie-baartman-remains-returned-to-sa/>.
- Sardar, Ziauddin (2008): Előszó a 2008-as kiadáshoz. In Frantz Fanon: *Black Skin, White Masks*. New York, Grove Press, vi-xx.
- Scheler, Max ([1915] 2015): Ressentiment. <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf>
- Schilling, Britta (2015): German Postcolonialism in Four Dimensions. A Historical Perspective. *Postcolonial Studies* 18(4): 427–439.
- Scully, Pamela és Clifton Crais (2008): Race and Erasure. Sara Baartman and Hendrik Cesars in Cape Town and London. *Journal of British Studies* 47(2): 301–323.
- Stephens, Michelle (2016): Defacing the Gaze and Reimagining the Black Body. Contemporary Caribbean Woman Artists. *Journal of Contemporary African Art* 38-39(november): 22–30.
- Stevens, S. S. (1946): On the Theory of Scales of Measurement. *Science* 103(2684): 677–680.
- Taylor, P. M. (1988): Anthropology and the 'Racial Doctrine' in Italy before 1940. *Antropologia Contemporanea* 11(1-2): 45–58.
- Thompson, Christopher S. (2015): From Black-Blanc-Beur to Black-Black-Black? „L’Affaire des Quotas” and the Shattered „image of 1998” in Twenty-first-century France." *French Politics, Culture and Society* 33(1): 101–121.
- Thurman, Kira (2019): Performing Lieder, Hearing Race. Debating Blackness, Whiteness, and German Identity in Interwar Central Europe. *Journal of the American Musicological Society* 72(3): 825–865.
- Trubetzkoy, N. (1975 [1930]): *Letters and Notes*. R. Jakobson (szerk.). The Hague: Mouton.
- Verhoeven, Michael (1990): *Nasty Girl (Das schreckliche Mädchen)*. (Német játékfilm.)
- Vives, Luna. (2011): White Europe. An Alternative Reading of the Southern EU Border. *Geopolitics* 2(2): 51–70.
- Waugh, Linda (1982): Marked and Unmarked. A Choice between Unequals in Semiotic Structure. *Semiotica* 38(3-4): 299–318.
- White, Elisa Joy (2019): Peripheralised in the Periphery: Migration, Deportation and Detainment in Ireland and Spain. In *Relating Worlds of Racism. Dehumanization, Belonging, and the Normativity of European Whiteness*. Philomena Essed, Karen Farquharson, Kathryn Pillay és Elisa Joy White (szerk.). Palgrave, 383-410.
- Wolff, Larry (1994): *Inventing Eastern Europe: The map of civilization on the mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.
- Zerubavel, Eviatar (1996): Lumping and Splitting: Notes on Social Classification. *Sociological Forum* 11(3): 421–433.
- Zerubavel, Eviatar (2018): *Taken for Granted. The Remarkable Power of the Unmarked*. Princeton: Princeton University Press.